

**EUSKALERRIAREN YAKINTZA LAU
LIBURUKIEN BERRARGITARAPENAREN
AURKEZPENA**

Bilbo, 1989-XI-24

EUSKALEÑIAREN YAKINTZA

3. ARGITARAPENAREN AURKEZPENEA

Bilbo, 1989-XI-24

*Jean Haritschelhar
Euskaltzainburua*

Hirugarren aldiz argitaratzen da Resurrección Maria de Azkue-ren *Euskaleñriaren jakintza* lau liburukitan.

I. *Oitura eta sineskeriak* (Costumbres y supersticiones).

II. *Ipuin eta irakurgaiak* (Cuentos y leyendas).

III. *Atsotizak, esakerak, Haurrenhizkuntza, ago korapiloak, goitzenak, Igarkizunak* (Proverbios, modismos, lenguaje infantil, trabalenguas, sobrenombres, acertijos).

IV. *Herri otoitzak, Herri olerkiak, Ostagikindea, Herriaren sendakuntza, Haurren jolasak* (Oraciones populares, Poesías populares, meteorología, Medicina popular, Juegos de niños).

Bigarren edizioa agortua izanez beharrezkoa zen hirugarren baten agertaraztea. Alabainan bizi oso baten lana eta azterketa dauzkagu lau liburuki hauetan. Hiztegilari bikaina, gramatikalarri haundia, musikalarri ezagutua, idazle ona, obra honekin etnologo bipila agertzen zaigu Resurrección Maria de Azkue. On da gure ikasleek eta berdin ikertzaileek ukan dezaten eskuetan holako obra bat, garrantzi haundikoa baita oraino belaunaldiek ikas dezaten eta gogoan atxik dezaten zer zen iragana, zer zen egiazki Azkuek berak deitu duen Euskal Herriaren jakintza.

Euskaltzaindia eta Espasa Calpe argitaletxeak kaleratzen dute hirugarren edizio hau. Eskerrak zor dizkiogu Espasa Calpe argitaletxeari. Denbora berean Euskaltzaindiak betetzen du bere eginbidea bere lehen euskaltzainburuaren oroitzenapenetan argitaratuz liburu mardul hauek, orotaratu 1900 bat orrialde dauzkatenak. Bilduma zoragarria emeki emeki irakur daitekena, beti eskupean egoitekoa.

Urte honen hastapenean Labayru ikastegiarekin agertzen zuen Euskaltzaindiak Azkuearen *Latsibi* elaberria ez ezaguna. Urte honen bukaeran Espasa Calpe-rekin "Euskalerriaren jakintza". Idazlea eta aztertzailea ohoratu ditugu aurtan. Azkuearen oroitzenapenetan arizan gara, merezi zuen bezala.

Ez dezaket ahantz argitaratze hau egin izan dela Bilbao Bizkaia Bankuaren laguntzari esker. Hortakotz eskaintzen dizkiet Banku horren zuzendarieri eta bereziki Francisco Pérez Garzón-i Euskaltzaindiaren eskerrik beroenak.

“EUSKALEÑIAREN YAKINTZA” BERRARGITARATUAREN AURKEZPENA

Bilbo, 1989-XII-24

Jose M. Satrustegi

Atsegin zait euskal kulturaren esparruan lehen mailako garrantzia duen bilduma baten aurkezpena egitea. Euskaltzaindiak eta Espasa-Calpe argitaletxe oso ezagunak Azkue zenaren *Euskaleñiaren Yakintza* berargitaratu dute, Banco Bilbao-Vizcayaren laguntzarekin.

Nabarmena zen aspaldi oinarrizko altxorra ditugun lau liburuki hauen hutsunea liburu dendetan. Izan ere badira, urte oneko ardoaren antzera, igarotako denboraren begirada luzez beren balioa, emankortasuna eta garrantzia gehitzen, sendotzen eta nahitezpadako klasikoak bihurtzen joaten diren lanak, eta horietakoa dugu Etnografiari, gaur aurkezten dugun Euskalerriko jakintzaren bilduma aberatsa.

Etnografiari dagokio, noski, bere edukina bereziki, baina ez Etnografiari bakarrik. Hizkuntzalariak ere badu bertan ikasgai baliotsurik, iragan denbora bateko lekukoa denezkero. Berdin esan nezake gizarte ikerketak egiten dituztenentzat, eta euskaldun zaharren pentsabidea noizbait argitu nahiko duten beste profesional batzuentzat. Ezin baztertua bilakatu da herri-jakintza mailan Azkue-ren lekulotasuna.

Eta Bilbon ezik, non besterik egin zitekeen dagokion ospearekin honelako aurkezpen bat? Bizkaitar ospetsua dugu egilea, nahiz Euskalerrri osoko izen nagusien zerrendan denon ohoragarri etxe barneko muga guziak hautsiak dituen. Erribera kaleko egoitza txokotik zaindu zituen Euskaltzaindia sortu berriaren lehen urratsak zuhur eta xuhur, bera izan zelarik gero denbora zailetan erakunde kuku harren buru eta buztan. Azkue zenari esker iraun du etendurarik gabe bere sorreratik Bilbon Euskaltzaindiak.

Hara non orain, izen propioz Banco Bilbao-Vizcayak hartzen duen berargitarapen honen babesa, aldamenean sortutako kultura lanabes baliotsuaren ikurra inoren eskutan utzi gabe.

Zorionak eta esker on euskaldun guztion izenean.

Liburua

Egilearen aipamena beharrezkoa bazen ere, liburua bera da une honetan gogoan duguna. Horretarako bildu gara hemen. Ez dago ostiral gabeko asterik, ez

eta akats gabeko gizasemerik, esan genezake guk ere. Begien aurrean dagoen *Euskaleriaren Yakintza* bildumari egozten zaizkion akatsak aipatuz hasi nahi dut berargitarapenaren aurkezpena. Denok dakigunez, azken aldi honetan asko zabal-tzen ari da gure artean, Azkueren garbizaletasunaren irudia dela-eta, liburuak duen lekukotasunaren gutxiespen arriskugarria. Batzuren ustez, egilearen joerak fidagarritasuna mugatzen edo murrizten dio bildumari.

Jatortasunez jokatu nahi bada, gauzak euren giroan ikusi behar dira eta mugak egilearenak diren ala ezin bestekoak, ongi aztertu. Azkue bere garaiko gizona zen noski, eta hizkuntzaren inguruan hegosten ari zen lixiba garbizaleak izan zuen beregan eraginik. Ezin da ukatu, adibidez, hitzen orrazkera nabarmen-tzen dela herriaren ahotik jasotako esamesen idazkeran. Baina ze neurritan eta nolako burubidez egin ohi zituen aldaketak? hor dago arazoaren kakoa.

Erazegi epaitzeko joera dutenek ez badakite ere, susmoa argitzeko biderik badago kasu honetan. Gutxitan aipatzen diren frogak utzi zituen Azkuek bere kezka azaltzeko orduan. Zetorkeen ekaitzari aurrea hartu nahian bezala egin zituen bere aitorten zentzuzkoak norabide ilunean argi printzak azalduz.

Jakingarria da berak xaloki dioen hau (I, 18. or.):

VI. Norbaitek noski bere bafuan esan lezake “yaun onek onenbeste yakin-gai oso-osorik artu otezition efiari? Efiak esanikoa ezotedu bein edo bein alda-tu?” Irakurle yakinguratsu zeran ofi baietz badiotsut, ikaratuko zinake; ezetz esanezkero ¿sinetsiko otezenuke? Eta nik zuri zer erantzun? Bai ta ez. Nire yardespen au obeki uler dezazun, zoaz lan onen bigafen liburua, ipuin ta irakar-gai-pilo andira.

VI. *Alguien tal vez pudiera decir en sus adentros: “¿Tantos documentos habrá este señor adquirido del pueblo por entero? ¿No habrá alterado alguna vez que otra lo dicho por el pueblo?” Si a ti, curioso lector, te digo que sí, te asustarias; si te digo que no ¿lo creerías? ¿Y qué voy yo a responderte? Sí y no. Vete al segundo tomo de esta obra, a la colección de cuentos y leyendas, para que entiendas mejor ésta mi respuesta.*

Eta zuzendu edo bideratu beharra den istilu korapilatsuan sartuak garenez, ikus dezagun astiro egileak berak dioena (I, 19. or):

“Lankide batzukin noizbait gertatu zait, beren burua goratzeaŕen edo, lagun-arteon euskera garbiz esan oi zituen itzen orde, niri bat edo bat erderatuz ematea. Nik onelako aldietan lankide bakoitzaren lekuko itzak erderazkoen orde zarten izan ditut nire zifiboŕetan.

Onetxen antzeko gertaldi batzuetan izan ezik, bakoitzak esaten izan didana, nik nola entzun ala idatzi egiten izan dut. Au zerofen begiz ikusi al izateko, uŕengo ofiartetik eun eredu bereala aterako nituke, luzégitzeko bildur ezpanintz.

Bakar bat erakutsi nai dizut. Amazazpigafen txatalekoa da, mamofŕo ta naŕaz-tien artekoa, lehengo txatalkian diran yakingaietatik laugafena. Yakingai au Bena-paŕoan ta Lapurdin euskera garbiz eman zidaten, Zuberon beŕiz iuf! iru erderaka-daz apaindua. *Aŕatsaldeko lipuak beŕi ona ekartzen du, goizekoak beŕi txaŕa* (BN, L.). Zuberon *aŕasti(r)iko aiŕnarbak esperantxa* (ona emen bat) *esperantxa ekartzen du, goizekoak xagriŕna* (bigafena), *eguerdikoak pladzera* (irugafena). Zuberoko eus-

kalkian nonbait *esperantxa* ofen ordez Duvoisin *igurikimen* naiz Haranederen *igurikipen* erabilia dala baneki eta *xagrinar*en ordez beste euskalkietako *atsekabea*, ta *pladzera* esan-berafean *atsegina* oitua balitz, iru erdalitz zakar oriek erauzi egingo nituke. Efiak besterik ezpadarabil, ez.”

Alguna vez me ha sucedido con otros colaboradores que en vez de las palabras puras de que se valian entre sus compañeros, tal vez por darse importancia, me daban a mi alteradas en castellano o francés. En casos semejantes he solido yo sustituir en mis papeorios por palabras populares las hibridas que me habian dado.

No siendo en casos por el estilo, lo que cada cual me decia escribia yo según oia. Para que puedas ver, lector, con tus propios ojos, podria yo sacar desde luego de las siguientes hojas cien ejemplos si no temiera alargarme demasiado.

Quiero mostrarte sólo uno. Es el del capítulo diecisiete, cuarto documento de la primera sección, de insectos y reptiles. Me lo dieron en vascuence puro en la Baja Navarra y Lapurdi, mas en Zuberoa ¡uf! provisto de tres barbarismos. “La araña de la tarde suele traer buena noticia, mala, la de la mañana (BN, L). En Zuberoa, “la araña de la tarde trae esperanza = esperantxa (ahí va uno): la de la mañana trae aflicción = xagrina (van dos); la del mediodía, placer = pladzera (tres)”. Si yo supiera que por esperantxa se dice en alguna parte de Zuberoa igurikimen de Duvoisin o igurikipen de Haraneder, y que en vez de xagrina y pladzera se usan atsekabea y atsegina de otros dialectos, arrancaria esos tres extraños torpes vocablos. No, si el pueblo no se vale de otros.

Hitz hauek irakurrira ez da erraz ulertzen nondik atera duen jendeak Azkue garbizale amorratuaren kontu hori. Ez zuen itsu-mutuan herriaren esanik aldatzen, eta alderantziz, herrikoa agertzen da benetan edo herrizalea behintzat, herri hizkuntza baitzuen entzundakoen baliagarritasuna neurtzeko izari eta eredu, herriak erabiltzen ez zuena baztertuz. Gaiak aukeratzeko orduan ez zituen idalze eta izen ospetsuen emaitzak bere bildumarako ontzat ematen. Adibide batzu emango ditugu (III, 15. or):

“*Euskalerraren Alde* deritzaion aldirokoan, I, 459..., Jose Manterolak idatzitako atsoitz asko ageri dira. Geien geienak beintzat erderatikoak diralako, eztugu bakar bat ere aintzat artu. Gure efiarenak zeintzuk diran yakinezkeroko, bai. Bayonaldeko euskalkietan Beltran de Salguis, Inchauspe, Duvoisin, Darthayet, Bela, Elizanburu eta Landeñetxe.”

En la revista Euskalerraren Alde, tomo I, página 459, aparecen muchos proverbios escritos por José Manterola. Como la inmensa mayoría de ellos están tomados del castellano, ni uno sólo hemos aceptado. Otra cosa seria si supiéramos cuáles de ellos son de nuestro pueblo. En los dialectos vascos de hacia Bayona, Beltrán de Salguis, Inchauspe, Duvoisin, Darthayet, Bela, Elizanburu y Landerretche.

Hizkuntza arrotzetatik hartutako hitzek kezka bera sortzen zioten (I, 11. or):

II. “*Euskaleriaren Yakintza* izentzat ezarteak bi zio ditu: 1.º Ofetarako beste izena, *Folklore*, artua egotea. 2.º Erdalitzen au baino ageri duen ori nire gogokoago izatea. Nire adiskide maite ta elizigizon entzutetsu Barandiaranek 1920-gafen urtean gure elizbafutiko apaizgai-arteana lagundi bat sortu zuen onelakoxe gaiak batu ta biltzeko. Beste efialde batzuetan onetxen antzeko lagundi asko sortu ziran, baiana yaio ta berealatsu il ziran guziak:

Barandiaranek sortu zuen lagundia bizi da ta azpalditxo onetan *Eusko Folklore* izena duela or dabilkigu liburu ta ofi-mordo edefa argitaratzen.

Nik ene lan oni izentzat *Eusko Folklore* emateak kezka-antzeko zerbait sofaraizten zidan ene bafuan. ¿Beste izenik zein eman dezakeo?"

II. *El haber denominado la obra Euskaleñaren Yakintza obedece a dos causas: 1.ª A que la otra denominación, Folklore, estaba ya ocupada. 2.ª A que me satisface la antes citada denominación más que esta alienígena. Mi caro amigo, el benemérito sacerdote Barandiarán, fundó el año 1920, entre seminaristas de nuestra diócesis, una Sociedad cuyo objeto era reunir datos como éstos. Análogas Sociedades se fundaron en varias otras regiones y apenas nacidas murieron. Esta Sociedad, fundada por Barandiarán, vive y se ocupa hace ya varios años en dar a luz, con el nombre de Eusko-Folklore, buen número de hojas y libros.*

Sentía yo, por lo expuesto, una especie de escrúpulo para dar idéntico nombre, el de Eusko Folklore, a ésta mi labor. ¿Qué otra denominación puede dársele?

Azterriko hizkuntzetan "Les litteratures populaires" erabili ohi zutela, ikasi zuen gero eta ez zitzaion gaizki iduritu irtenbidea. Baina ez zizkion zalantzak kendu asmaketak. "Bereala beste buruauste batek luzaro estutu ninduen, dio apalki. *Litterature* euskaraz nola adieraz dezakegu? Europako beste izkera geien geienek alkañen artean aide diranez, gure au ere beren aidea balitz, itz ori, berak egin dutena eginez, guretzat ar genezake" (I, 13. or).

Hitz arrotza besterik gabe hartzea ere ez zitzaion beraz gogoko eta hitzez-hitz ordainak bilatzen ibilili beharrean "ingurada baten bidez" gauza bere aditzera emateari ekin zion. "Ofetarako itz eñaz auxe, Yakintza, begiz yo eta ar dezakegu. Gure Eñiak dakizan gauzak (Eñiarenak berarenak) adierazteko, esakera-rik egokiena *Euskaleñaren Yakintza* dala dirudi".

Okela mahairako prest zegoela iduri arren, sastrakan txakurrak jasotako ehiza besterik ez zen. Guretzat hain ezaguna eta jatorra den hitz hau berrizale kutsuarekin ikusten zuen Azkuek eta zalantzak aurrera jarraitzen zion. Hauek dira bere hitzak: "Lafamendik bere iztegiaren bi itz auek atera zituen erderazko *ciencia* adierazteko: *jaquinde* ta *jaquintza*. Ez bata ez bestea, eñiarenak ezpaitira, enituen nirean sartu".

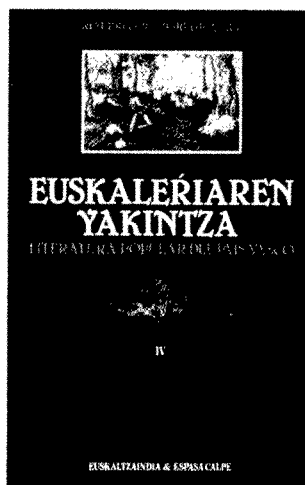
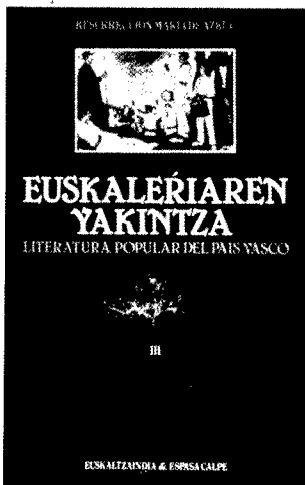
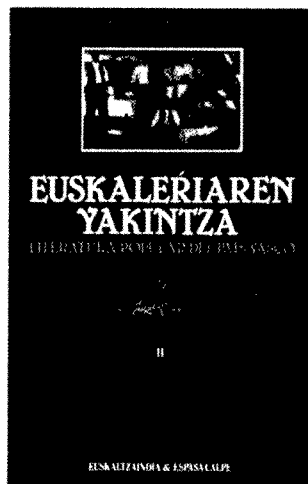
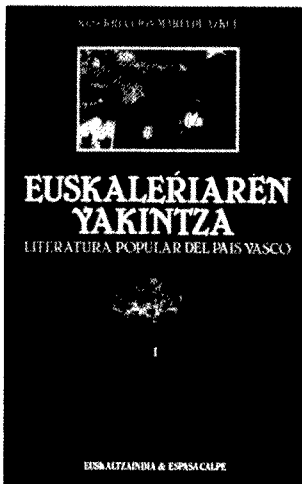
Azken erabakia hartzera bultzatu zuen arrazoia ez da euskararen arlokoa. Nik esango nuke, gure hizkuntzaren morrontza hitzina baino sakonagoa dela, erduena alegia. Azkueren aitortpena oso argigarria da: "Baina ingelendafen *Folklore* Madridko izkelzaindiak egun auetako bere iztegi befian aintzat artu duenezkero, bego Lafamendiren itz beñi ori lan onen buru buruan" (I, 14. or.).

Herri hizkuntzari zion atxikimendua berrizale joera guzien gainetik zegoela esan behar da egiari begira. Muga horrek, hain zuzen, hesi estua ezartzen zion erdarakaden aldetik nahiz hitz asmatu berrien aurrean.

Eta Azkuek egindako lanen fidagarritasunez ari garenez, hauxe bait da aurkezpen honetan aztergai hartua nuen norabidea, hiztegi gintzan ez ezik, fidagarria dugu bere denborako atzerritar ikerle hobereenen neurrian, berak jasotako langai gehienetan. Badaki, esate baterako, literatur sorketa egiterakoan askatasun osoa duela egileak oinarrizko kondakizun herriko bati nahi hainbat gehigarri bere

aldetik eransteako. Baina, gai hori bera jatorrizko itxuran eman nahi duelarik pertsonal janzkera guziaz buluzten du, hasierako egoerara itzuliz. Aitortzen du, nola bere sorterrian ikasitako kondakizun batez baliatuz, ikasleentzat bizkaierazko itzulgai bat adatzi zuen, 1890. urtean. “Araquistainen *Tradiciones vasco-cántabras*-en antzera, eriak emandako lagunen gainera nire irudimeneko beste lau edo bost lagun sartu nituen eta izentzat *Bein da betiko* ezarri nion liburuxko oni”. Bere lana bezala ematen du beraz, eta helburu berezi baterako prestatua. Berehala esango du, gero, non datorren izen bereko emaitza herrikoia, “baina nik lenago sortu ta sartutako lagunik bage” (I, 9. or.).

Argibide hauek ematen dituen gizona ez da fede txarrez lanean ari eta ez du beste inori ziria sartzeko asmorik. Bere garaiko jakintzaren eta usadioen arabera egin zuen lan eta hor daude askoren eredutzat aurkitu zituen eragozpenen agerpen gordinak. Jatortasunaren ezaugarriak dira.

Horrek ez du inola esan nahi itzalik ez duenik; baina non dira huts gabeko ekintza dizdirantak? Beraz utz dezagun euskaldunok geure etxeko teilatuari harrika ematez.

Langai hauek ehun urte eta gehiagoko lekukotasun jatorra berekin dute. Lehen liburukia argitaratzean zioenez, berrogeita hamar urte aurretik ari zen bilketa egiten eta, gehiago dena, berri emaitzetan ez omen zegoen bere gizaldikorik, adinekoei hartzen bai zizkien berriak.

Esan behar da, duela urte batzu egon zela idazkera gaurkotuz argitaratzeko asmoren bat. Zorionez bazterturik gelditu da, edo asmo hutsean, berriketa hura, dagoen-dagoenean bere akats eta guzti gure herriaren historia bilakatzen hasia baita jadanik.

Eta bidenabar, aurtengo Eguberritako opari gogangarri.